

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

از ایران چه می‌دانم؟ / ۹ / ۵۶

خوش نویسی در ایران

لیلی برات زاده

دفتر پژوهش‌های فرهنگی

دفتر مرکزی: تهران، خیابان کریم‌خان زند، خیابان ایرانشهر شمالی، نیش کوچه یگانه، شماره ۲۱۵
 کدپستی: ۱۵۸۴۷۳۶۹۱۳ صندوق پستی: ۴۶۹۱ - ۱۵۸۷۵
 تلفن: ۸۸۲۱۲۴۴، ۸۸۲۰۲۴۸۲، ۸۸۱۱۵۶۱ دورنگار: ۸۸۳۰۲۴۸۵
 تلفن واحد بازاریابی: ۸۸۳۱۵۲۴۰ پست الکترونیکی: crb@iranculturestudies.com
 نشانی در اینترنت: www.iranculturestudies.com

مراکز اصلی پخش و فروش:

• تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، نیش خیابان شهید وحید نظری، شماره ۳۸
 تلفن: ۶۶۴۱۷۵۳۲؛ دورنگار: ۶۶۹۵۰۱۴۶

• تهران، خیابان کریم‌خان زند، خیابان ایرانشهر شمالی، نیش کوچه یگانه، شماره ۲۱۵، تلفن: ۸۸۲۱۳۶۲
 • سراج گفتگو، خانه هنرمندان ایران، تلفن: ۸۸۳۱۳۲۶۹

* خوش‌نویسی در ایران - از ایران چه می‌دانم؟ / ۵۶

* مؤلف: لیلی برات‌زاده

* ویراستار: کاظم سادات اشکوری

* نمونه‌خوان: نرگس مرآت

* طراح بونیرم جلد: ایراندخت قاضی‌نژاد، اجرا: شهره خوری

* تصویر روی جلد: قطعه‌ای از خطوط استاد میرعماد حسینی

* صفحه‌آرا: بنفشه غفرانی

* لیتوگرافی: مردمک * چاپ: نیل * شمارگان: ۵۰۰۰ نسخه

* چاپ اول: ۱۳۸۳

همه حقوق محفوظ است. هرگونه تقلید و استفاده از این اثر به هر شکل بدون اجازه کتبی دفتر پژوهش‌های فرهنگی ممنوع است.

ISBN: 964-379-040-1

شابک: ۹۶۴-۳۷۹-۰۴۰-۱

برات‌زاده، لیلی، ۱۳۴۶ -

خوش‌نویسی در ایران / لیلی برات‌زاده. - تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۳.

۱۲۰ ص. - مصور. - (از ایران چه می‌دانم: ۵۶)

ISBN: 964-379-040-1

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص ۱۱۷.

۱. خط - ایران - تاریخ. ۲. خوش‌نویسی - ایران - تاریخ. الف. عنوان.

۴۱۱۷۰۹۵۵

P ۳۱۱/۳/۳۱۱۹

م ۸۲ - ۲۲۳۵۲

کتابخانه ملی ایران

یادداشت

با توجه به تحولات نوین فرهنگی در جامعه امروز، نیاز ایرانیان، به ویژه جوانان تیزبین و پرسشگر، به بررسی های جدید علمی و پربار درباره تاریخ و پرفرازونشیب ایران زمین و دیانت و فرهنگ و تمدن آن، بیش از گذشته نمودار شده است. از این رو، دفتر پژوهشهای فرهنگی با شناخت این امر و در جهت گسترش دیدگاه های همه جانبه و عمیق فرهنگی، تلاش جدیدی را آغاز کرده و بر آن است تا با انتشار مجموعه از ایران چه می دانم؟ آگاهی های مهم، دقیق و سودمندی را در حوزه های گوناگون «ایران پژوهی» در دسترس همه دوستداران ایران و جوانان علاقه مند کشورمان قرار دهد.

امید است که این دفتر بتواند با ارائه این نوع پژوهش ها، ضمن ایجاد پیوندی ناگسستنی میان فرهنگ امروز و دیروز و دوری از هر گونه ذهنیت و جانبداری های یک سویه و غیر علمی، زمینه تبادل نظر و اندیشه را میان همه دانش پژوهان و علاقه مندان این عرصه فراهم سازد و در شکوفایی حرکت های نوین فرهنگی و اندیشه پرور و ایجاد آینده ای بهتر برای این سرزمین، نقشی شایسته و مفید ایفا کند.

دفتر پژوهشهای فرهنگی

فهرست مطالب

۷	پیش‌سخن
۱۱	فصل یکم. تاریخ تحول خط و زبان در ایران
۱۳	۱. دوره باستان
۱۷	۲. دوره میانه
۲۵	۳. دوره جدید
۲۷	فصل دوم. تاریخچه خط فارسی (از قرن یکم تا قرن هشتم)
۲۸	۱. خط عربی
۳۱	۲. ورود خط عربی به ایران
۳۳	۳. خط فارسی در آغاز اسلام (فارسی نگاری به خط جدید عربی)
۳۵	۴. خط کوفی عربی و خط کوفی ایرانی (تا قرن سوم)
۴۴	۵. اقلام سته یا خط‌های شش‌گانه (از قرن سوم تا قرن هشتم)
۶۱	فصل سوم. خوش‌نویسی در ایران (از قرن هشتم تا دوران معاصر)
۶۳	۱. خط تعلیق
۶۹	۲. خط نستعلیق
۷۸	۳. شکسته نستعلیق
۸۷	فصل چهارم. رابطه خوش‌نویسی و هنرهای تجسمی
۸۸	۱. هنرهای تزئینی و تصویری در خوش‌نویسی: تذهیب، تشعیر، نقاشی، گرافیک

۹۷	۲. جایگاه خط در دوره کنونی و خوش‌نویسان نامی
۱۰۷	فصل پنجم. مراحل آموزش و ابزارهای خوش‌نویسی
۱۰۷	۱. مراحل آموزش
۱۱۰	۲. ابزارهای خوش‌نویسی
۱۱۳	سخن پایانی
۱۱۵	پی‌نوشت
۱۱۷	مآخذ

بینش سخن

آب دریا را اگر نتوان کشید
هم به قدر تشنگی باید چشید

در ایران خوش‌نویسی در میان هنرهای تجسمی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در فرهنگی که کشیدن تمثال و تصویر طی تاریخ مردود و اصوات موسیقایی حرام دانسته شده خوش‌نویسی، موسیقی متبلور در سیاهی مرکب و سپیدی کاغذی است که وقتی به ترنم درمی‌آید روح و جان ما ایرانیان را می‌نوازد و ساختی قدسی پیدا می‌کند.

خوش‌نویسی فقط آفرینش بصری یک متن یا نوشته نیست بلکه آرایشی هنری است که مفهومی انتزاعی از جهان به دست می‌دهد. درک این هنر، ترکیبی از احساس و اندیشه را به وجود می‌آورد.

خوش‌نویسی هندسه روح است. حروف و کلمات صرفاً عناصری نوشتاری نیستند بلکه از خود وجود و شخصیت دارند به طوری که قالب خوش‌نویسی ظرف مادی و بصری آنهاست. این هنر در قالب کتیبه‌ها در سردرها و دیوارهای مساجد و رساله‌ها تنوع صوری و مفهومی پیدا کرده و شیوه‌ها و اسلوب‌های متعددی به خود دیده است. طی قرن‌های مختلف شاهد تحولات متعددی بوده و عرصه‌های متفاوتی را تجربه کرده است که می‌توان کاربردهای آن را از معماری گرفته تا شعر دید.

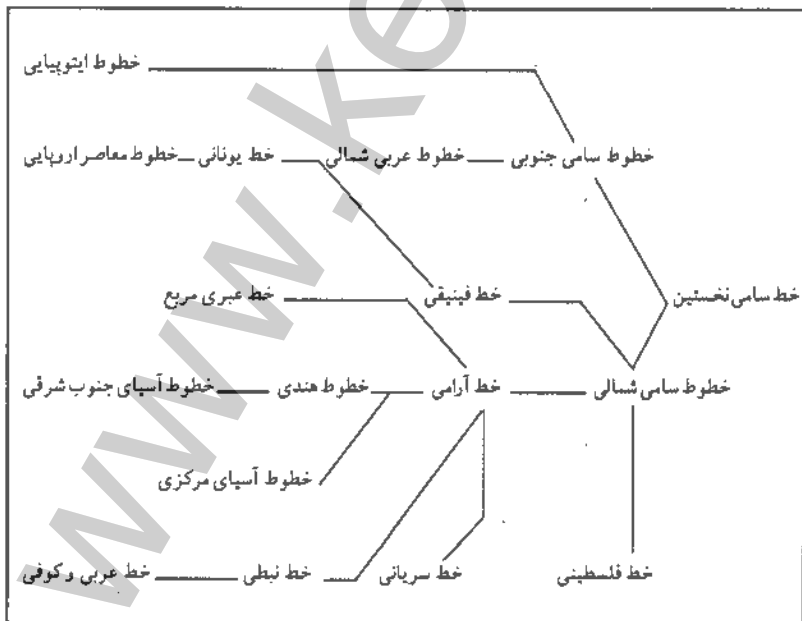
هر دوران برای ارتباط با مخاطبش زبان خاص خود و بینش مخصوص به خود را دارد. در عصر تکنولوژی خوش‌نویسی در مقام شیوه‌ای برای تکثیر

متون در حاشیه قرار گرفته، عملاً موجودیتی ندارد و نوشتن با قلم‌نی، پر، و ملزومات آن — دوات و قلم‌تراش — دیگر امری زینتی محسوب می‌شود. اما خوش‌نویسی در مقام هنر به یاری دیگر هنرهای تجسمی مثل تذهیب، تشعیر، نقاشی و گرافیک، و به کمک ابزارهای الکترونیکی مثل رایانه شکلی خاص یافته است و هم‌چنان تداوم دارد. خوش‌نویسی رایانه‌ای با امکانات نرم‌افزاری خاصی در فضایی مجازی شکل می‌گیرد و حروف و کلمات در آن با حفظ همان اصول و قواعد سنتی و کلاسیک در محیط رایانه ماشین شده و ترکیب می‌شوند. این شیوه نگارش (ثبت و ضبط) امروزه در صنعت چاپ کاربرد وسیعی یافته است.

این کتاب نگاهی کوتاه به تاریخچه خط و خوش‌نویسی از دوران باستان تا دوره کنونی دارد. در فصل نخست به مراحل مختلف تکامل زبان و خط فارسی در دوره باستان، دوره میانه و دوره جدید اشاره می‌شود. در فصل دوم به تاریخچه شکل‌گیری خط فارسی کنونی، پس از حمله اعراب، و سپس چگونگی پیدایش هنر خوش‌نویسی پس از اسلام در دوره‌ها و حکومت‌های مختلف طی قرن‌ها پرداخته می‌شود. از فصل سوم به بعد نگاهی شده به هنر خوش‌نویسی به‌ویژه در ایران از قرن سوم تا هشتم قمری و ابداع اقلام سته یا خطوط شش‌گانه. در فصل چهارم به خوش‌نویسی و رابطه آن با دیگر هنرهای تجسمی یعنی تذهیب، تشعیر، نقاشی و گرافیک پرداخته شده است. در فصل پایانی مراحل آموزش خوش‌نویسی و ابزارهای آن به اختصار معرفی می‌شود.

به دلیل بررسی کوتاه و اجمالی خوش‌نویسی در این کتاب، از اشاره به هنر خوش‌نویسی در کشورهای دیگر، مثل کشورهای عربی، چین، ایتالیا و روسیه خودداری شده است تا مجال بیش‌تری پیرامون این بحث و ناموران آن در ایران باشد.

اوایل سده چهاردهم، در واقع دوره خاموش خوش‌نویسی است اما حضور تنی چند از خوش‌نویسان مثل میرزا عمو، ملک‌الخطاطین، سیدمرتضی برغانی، عمادالکتاب، امیرالکتاب و عده‌ای دیگر باعث شد تا شاگردانی را تربیت کنند و استادانی چون زرین‌خط، ابراهیم بوذری، علی‌اکبر کاوه، عبدالله فرادی، علی منظوری، جهانگیر نظام‌العلماء، رضا مافی و سیدحسن و سیدحسین میرخانی، محمد احصایی، عباس اخوین، محمد سلحشور، غلام‌حسین امیرخانی،... پای در این وادی گذارند. باری، عرصه هنر خوش‌نویسی، برخلاف سایر هنرها، هرگز انحصاری نبوده و زمینه تجربه و رشد همگان در این هنر مهیا بوده است و به همین دلیل نام‌ها بسیارند و کاتبان بی‌شمار.

۲. نمونه خط رضا مافی